

**Філософія накопичення та її втілення
у поемі М.В.Гоголя "Мертві душі"
та повісті О. де Бальзака "Гобсек"**

Стаття присвячена дослідженню спільних мотивів у поемі М.В.Гоголя "Мертві душі" та повісті О. де Бальзака "Гобсек". Увага акцентована на образах скнар Плюшкіна та Гобсека, вказано причини їх деградації, описані способи життя та взаємостосунки з оточуючими.

Статья посвящена исследованию общих мотивов в поэме Н.В.Гоголя "Мёртвые души" и повести О. де Бальзака "Гобсек". Внимание аакцентировано на образах скупых, отмечено причины их деградации, описано способы жизни и взаимоотношения с окружающими.

The article discovered common problems in the poem "Dead souls" by M.V.Gogol and story "Gobsek" by O. de Balzac. The main attention is paid to the chief characters, the reasons of there's degradation, the characteristics there's ways of life and relations with another people.

Микола Васильович Гоголь (1809–1852) та Оноре де Бальзак (1799–1850) – продовжувачі європейських реалістичних традицій ХІХ століття, автори геніальних творів, які захоплювали читачів та критиків глибинністю та правдивістю образів, великою силою творчого узагальнення явищ життя, блискучою художньою майстерністю.

У сучасному літературознавстві творчому доробку письменників присвячено ряд критичних праць дослідників (Ю.Манн, М.Храпченко, Є.Смирнова, З.Кирилюк, Л.Тихомирова, О.Кривучко, Л.Богдан та інші), в яких науковці окреслили головні риси художнього методу митців, дослідили біографічний матеріал, витоки та внутрішню еволюцію творчості, зробили ідейно-тематичний аналіз творів та охарактеризували систему образів. Однак на сьогодні недостатньо висвітлено питання порівняльного аналізу образів скнар у російського та французького прозаїків.

Мета даної статті – зробити компаративний аналіз образів Плюшкіна та Гобсека як утілення несвідомої жадоби до збагачення, яка вела до повної деградації їх особистості (на матеріалі поеми "Мертві душі" М.В.Гоголя та повісті "Гобсек" О. де Бальзака).

Образ скнари – "вічний образ" у світовій літературі. До нього у своїй творчості зверталися Плавт (Євкліон), В.Шекспір (Шейлок), Ж.Б.Мольєр (Гарпагон), М.Гоголь (Плюшкін), О.де Бальзак (Гобсек), О.Пушкін (Скупий лицар), Ч.Діккенс (Скрудж), І.Карпенко-Карий (Пузир). Кожен із названих письменників висвітлив певний аспект деградації особистості, маючи на увазі своє, національне, проте сутність залишилась одна – усіх героїв об'єднувала жага до збагачення, непереборна влада грошей над людиною, що призводило до її деградації.

Поема "Мертві душі" Гоголя та повість "Гобсек" Бальзака відмінні за жанровою специфікою та авторським задумом, але спільні за тематикою – зображення духовного занепаду головних героїв, трагедії всепоглинаючої пристрасті, яка заволоділа їхніми душами. Дані твори стали своєрідним синтезом поглядів авторів на сучасне їм суспільство, зображенням негативних сторін російської і французької дійсності та викриття людських вад.

Письменники-сучасники у своїй творчості прагнули до всебічного охоплення дійсності. "Уся Русь відгукнеться", – писав М.Гоголь про твір "Мертві душі", якому ще не знайшов тоді визначення "поема" [1, с. 346]. Французький прозаїк у передмові до "Людської комедії" зазначав, що "план задуманого ним твору виконував роль "секретаря" того великого "історика", яким мало стати французьке суспільство" [2, с. 483]. Факти біографії французького реаліста свідчили, що він тричі відвідав Росію, бачився з М.Гоголем. Ця зустріч, безумовно, збагатила обох великих письменників щодо поглядів на реалії життя і відтворення типових характерів за типових обставин.

Поема "Мертві душі" та повість "Гобсек" були написані в різний час. Роботу над твором "Мертві душі" М.Гоголь розпочав у 1835 р., коли твори Оноре де Бальзака були вже широко відомі в Росії як в оригіналі, так і в перекладах. Безперечно, російський письменник був обізнаний із ними. Але на створення поеми його наштотхнув О.Пушкін: "Він вважав, – писав згодом Гоголь, – що сюжет "Мертвих душ" гарний для мене тим, що забезпечував цілковиту свободу об'їздити разом із героєм усю Росію і малювати багато найрізноманітніших характерів" [1, с. 353].

Повість "Гобсек" О. де Бальзака було видано у 1830 р. під назвою "Небезпеки безпутства". Задум автора, як і творча ідея М.Гоголя, змінювався у процесі роботи над книгою. Спочатку повість увійшла до "Сцен паризького життя" під назвою "Батечко Гобсек" і закінчувалась описом

славнозвісної комірчини героя. Згодом, у 1842 р., митець включив свій твір до "Сцен приватного життя" і назвав просто "Гобсек". Жоден твір автор не доопрацьовував настільки ретельно, як цей.

Плюшкін та Гобсек – головні герої поеми М.В.Гоголя та повісті О. де Бальзака. Вони різні за походженням, менталітетом, світоглядом. Проте головне, що їх об'єднало, – несвідоме прагнення до збагачення, яке спопелило душу і викоринило всі людські почуття.

Залежність від грошового мішка підкреслена зовнішніми рисами героїв. У портретній характеристиці Плюшкіна автор особливу увагу звернув на очі, які були "маленькими, жовтуватими, але ще не згаслими, і бігали з-під брів, як миші, які, висунувши із нір гострі мордочки, нагостривши вуха та моргаючи вусами, дивилися, чи не сховався десь кіт, і нюхали підозріло повітря" [3, с. 140]. Бальзак теж майстерно виділив вражаючу "металевість" обличчя Гобсека: "... тьмяне обличчя ... я б назвав місячним ликом, бо воно скидалося на позолочене срібло, з якого зійшла позолота.. Риси його обличчя непорушні, холодні, ... очі маленькі, як у куниці, були майже без вій і боялися світла... Гострий ніс, подовбаний на кінчику віспою, скидався на свердлики" [2, с. 441]. Ці підкреслені особливості скнар постали не лише як ознаки зовнішнього вигляду, а й стали провідними характеристиками їхньої душі.

Повніше розкрити внутрішню сутність мешканців допомогли й описи помешкань. У Плюшкіна "здавалося, ніби в домі почалося миття підлог і сюди на цей час занесено всі меблі. На бюро лежало безліч усілякої всячини: купи списаних дрібно папірців, накритих мармуровим позеленілим пресом з яєчком зверху..., лимон, зовсім висохлий, ... відламана ручка від крісла, чарка з якоюсь рідиною і трьома мухами..." [3, с. 156]. А в кімнаті Гобсека "... все було охайне і потерте, починаючи з зеленого сукна на письмовому столі до килима над ліжком, скидалося на холодну оселю старої дівки, що цілими днями стирає порошок зі своїх меблів. Узимку головешки в каміні, завжди присипані купкою попелу, диміли, ніколи не розгоряючись полум'ям" [2, с. 441]. Зображення побутової обстановки передало нерухомість, застій життя героїв. Побут і умови життя цих надзвичайно заможних людей, з одного боку, підкреслювали їхнє вміння відрізнити справжні цінності життя від штучних, з іншого, – створювали уявлення про сильний характер людини, яка здатна відмовитися від достатку заради втілення в життя своєї головної мрії – розбагатіти.

До своєї мети скнари йшли поступово, все життя. Плюшкін у минулому був чудовим господарем і батьком. Сусіди їздили до його економії повчитися заощадливості. Він мав фабрики, верстати, молоти, плуги, коси. За життя його дружина славилася умінням економно вести

господарство. Але чим більше його захоплювало прагнення накопичувати, тим жалюгіднішим ставало його життя і він сам: "Людські почуття ... міліли кожную хвилину і кожен день щось втрачалося у цій поношеній розвалюсі" [3, с. 151]. Скупість поступово породила паразитичні форми життя, безмістовне буття. Пристрасть до розширення багатства настільки заповонила його, що герой не захотів помічати того, що стосувалося його особисто. Людське в ньому повністю стерлося, зникло.

Він наділяв селян усілякими пороками, приписував їм ниці вчинки, вважав не стільки людьми, скільки істотами якогось нижчого ґатунку; не бажаючи мати зайві витрати, морив їх голодом. Тому не дивно, що велике число мертвих душ виявилось саме у нього.

Через короткий екскурс у минуле Оноре де Бальзак теж вказав шлях Гобсека до багатства: робота юнгою на кораблі, зв'язки з корсарами, пошуки золота, дикунів на околицях Буенос-Айреса, смертельні небезпеки, розбиті надії, розтопані почуття: "... зморшки на його жовтуватому чолі зберігали таємниці страшних випробувань, раптових кошмарів, несподіваних подій, романтичних невдач, безмежних утіх, перенесений голод, розтопане кохання, набуте, втрачене і знову набуте багатство..." [2, с. 447]

У молоді роки гроші для нього були мрією, тому він і зазнав багато поневірян, бідності, бачив, скільки нещастя приносить багатство. Ставши лихварем і накопичивши гроші, Гобсек перетворив їх на ідеал, став поглиначем багатьох людських життів, як павук, плів сіті навколо жертви, як хижак, чинив свої темні справи для власного збагачення. Для нього не було жодних задовольень, крім усвідомлення наявності свого багатства.

Таким чином, обидва скнари жили за принципом: "Накопичення заради накопичення". Плюшкін дотримувався цієї життєвої позиції, боячись розорення, тоді як Гобсек створив цілу життєву філософію: "людина скрізь однакова: скрізь відбувається боротьба між багатими та бідними. Її не уникнути, так краще вже самому давити, ніж дозволяти, щоб давили тебе" [2, с. 463].

Отже, гоголівський герой деградував через свою патологічну скупість. Багатством дорожив тому, що вважав його своєю власністю, бачив у ньому господарську потребу, оскільки "у хазяйстві все знадобиться" [3, с. 138]. Плюшкін не відмовлявся ні від чого і не міг ні з чим розлучитися. Сільське життя поміщика розвинуло в ньому думку не про владу та могутність, а про достаток і щастя у своєму вузькому колі. Він дотримувався суворої економії і у власному побуті: не дозволяв собі зайвого, жив напівголодним життям, одягався у ганчір'я, скоротив до мінімуму інші витрати.

Гобсек у Бальзака – натура глибша і проникливіша. Він досить щиро та відверто наголосив Дервілеві на тому, що "з усіх земних благ є тільки одне, достатньо надійне, щоб людина гналася за ним. Це ... золото. У золоті сконцентровані всі сили людські..." [2, с. 471]. Він не намагався скористатися згаданими можливостями золота, йому достатньо було мати гроші. Для скнари не існувало жодних задовольень, крім усвідомлення наявності свого багатства. Гобсек – розумна людина, але його пристрасть виявилася сильнішою за розум. Відтак герой виступив у творі філософом і лихварем, яскравим поєднанням високих ідеалів та тваринного інстинкту.

Ненаситна жадібність зруйнувала людську сутність як Плюшкіна, так і Гобсека, призвела до їх абсолютної самотності. Вони були байдужими до життя інших, оскільки вважали, що спілкування з людьми завдавало шкоди їхньому матеріальному добробуту. Скупість створила прірву між ними та їхнім оточенням, тому вони залишилися одні, замкнуті у своєму егоїзмі. Плюшкін втратив родину, став самотнім: дружина померла, старша дочка вийшла заміж, син десь поїхав. Гобсек теж не хотів бачити своїх родичів, він ненавидів спадкоємців і навіть не припускав думки, що хтось може заволодіти його багатством.

Плюшкін – "проріха на людстві". Володіючи величезною кількістю речей, він став їх рабом. В усіх його кімнатах різні сільськогосподарські вироби, полотна, тканини гнили і пропадали даремно. Він ходив кожного дня вулицями свого села, зазирає під містки, під перекладини. І все, що тільки траплялося йому: стара підощва, бабина ганчірка, залізний цвях, глиняний черепок, – усе тягнув до себе додому.

Гобсек теж не міг ні з чим розлучитися. Він настільки боявся втратити свій статок, що знищив його у фізичному розумінні: коштовні тканини, посуд, картини – все зіпсувалося, бо було зачинене у комірчині, і цим багатством жодна людина не скористалася.

Характерним для М.Гоголя і О. де Бальзака стало визначення природної сутності скнари. Обидва письменники підкреслили "безстатевість" своїх героїв. Наприклад, у поемі Гоголя "Мертві душі" головний герой – Чичиков – при зустрічі з Плюшкіним довго не міг зрозуміти, до якої статі належала та істота, яку він побачив, він не міг зрозуміти – ключник це чи ключниця.

У повісті "Гобсек" Оноре де Бальзак вустами Дервіля так сказав про Гобсека: "... Другий раз я навіть запитував себе, якої він статі. Якщо всі лихварі схожі на нього, то вони, мабуть, належать до розряду безстатевих" [2, с. 437].

М.Гоголь та О. де Бальзак були представниками різних країн, але на прикладі своїх героїв правдиво показали, що буржуазне суспільство

цінувало не особистість, а грошовий мішок, довели, що скупість може перетворитися на сліпий, позбавлений будь-якої логіки інстинкт.

Плюшкін та Гобсек – це породження самого життя, основ сучасного їм суспільства, де скрізь відбувалася боротьба між бідняками та багатіями. У своїх героях письменники не лише змалювали типових жадібних людей, а й яскраво відтворили особливий психологічний тип людини, що живе лише однією пристрастю – користолюбством у чистому вигляді, де гроші – єдина мета, єдина любов і покликання, зосередили свою увагу на пізнанні людської психології, порушили проблему всесилля грошей у суспільстві та руйнування особистості під їх впливом.

Микола Васильович Гоголь та Оноре де Бальзак на прикладі образів скнар викрили паразитичний спосіб життя, нікчемну мрійливість, копійчану вигоду, духовну ницість, хвалькуватість, патологічну брехливість, агресивність та скупість. Прозаїки довели, що гроші всевладні лише в матеріальному світі, це еквівалент дії, праці. Але моральні цінності не мають грошового виміру. Тому філософія Плюшкіна та Гобсека виявилася помилковою.

Реалістичні шедеври Гоголя та Бальзака стали значним внеском у скарбницю європейської літератури.

Література

1. Храпченко М.Б. Творчество Гоголя. – М., 1954. – С. 345–502.
2. Бальзак О. Батько Горію. Шагренева шкіра. Гобсек. – К.: Рад. шк., 1989. – С. 431–483.
3. Гоголь М. Мёртвые души. – 1999. – С. 135–161.
4. Богдан Л. Влада золота та її філософія у життєвій позиції героя. Оноре де Бальзак "Гобсек" // ЗЛ. – 2007. – №31. – С. 14–16.
5. Вайскопф М. Сюжет Гоголя. Міфологія. Ідеологія. Контекст. – М., 1993.
6. Кирилюк З.В. Гротескная картина российской действительности (О поэме Н.Гоголя "Мёртвые души") // Всесвітня література. – 2000. – №4. – С. 37–39.
7. Кривучко О. Образ Гобсека у світі справжніх життєвих цінностей (Система уроків за творчістю Оноре де Бальзака з елементами компаративістики) // Всесвітня література. – 2008. – №7–8. – С. 70–76.
8. Лотман Ю.М. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1988.
9. Манн Ю. Поэтика Гоголя. – М., 1988. – С. 267–366.
10. Смирнова Е. Поэма Гоголя "Мёртвые души". – Л.: Наука, 1987.
11. Теплінський М.В. Гоголівський сміх крізь сльози (Матеріали до уроку за поемою "Мёртві души") // Всесвітня література. – 1999. – №4. – С. 27–38.
12. Тихомирова Л. Майстер живописної виразності (Уроки, присвячені розкриттю образу Гобсека) // Всесвітня література. – 2002. – №9. – С. 45–48.

13. Чиж В.Ф. Плюшкин как тип старческого слабоумия. – Санкт-Петербург, 1902. – 12 с.

14. Швець В. Голландець, гідний пензля Рембрандта, чи "філософ цинічної школи"? // ЗЛ. – 2007. – №31. – С. 10–13.

15. Шевченко Н.В. Зарубіжна література: Практичний довідник. – Харків: Весна, 2009. – С. 190–196.

УДК 821.161.1.09:81'255.4

Г.Хотинская

**Некоторые заметки и информационная справка
о переводах на иностранные языки произведений
Николая Васильевича Гоголя**

У статті йдеться про переклади творів М.В.Гоголя на іноземні мови, зокрема подається інформаційна довідка про переклади його творів на німецьку мову.

В статье речь идет о переводах произведений Н.В.Гоголя на иностранные языки, подается информационная справка о переводах его произведений на немецкий язык.

The article is dedicated to the problem of translations of Gogol's creative works into foreign languages, the information about translations of his works into German is given in it.

Произведения Н.В.Гоголя переведены практически на все языки мира. Это чрезвычайно кропотливый, адский, поистине Сизифов труд. Пьянительная музыкальная стилистика гоголевского языка, пропитанного украинской языковой стихией, трудно поддается переводу. Страстно любя Малороссию, Гоголь всё-таки писал по-русски, а не по-украински. Размышляя "О малороссийских песнях" об особой загадочной экзотичности украинского языка, в силу которого украинская народная словесность имела в русском обществе небывалый успех, Гоголь отмечал: "Только в последние годы, в эти времена стремления к самобытности и собственной народной поэзии, обратили на себя внимание малороссийские песни, бывшие до того скрытыми от образованного общества и державшиеся в одном народе. До того времени одна только очаровательная музыка их изредка заносилась в высший круг, слова же оставались без внимания и почти ни в ком не возбуждали любопытства". В украинской